

Περιφέρεια

Τόμ. 17, Αρ. 1 (2024)

Περιφέρεια | Regional Integration: Politics, Economics, Governance

Spring | Άνοιξη 2024 Issue | Τεύχος 17

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
REGIONAL
INTEGRATION
politics economics governance

RESEARCH ARTICLES
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

Αναστάσιος Χάρδας Οικονομικός εθνικισμός και εκβιομηχάνιση
Χρήστος Μουρδουκούτας & Χαράλαμπος Χρυσομαλλίδης Αποτίμηση της διαχείρισης της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης 2014-2020 στην Ελλάδα: Συγκριτική ανάλυση δύο περιφερειών
Γιώργος Μαρής & Φωτεινή Κουλούρη Εξευρωπαϊσμός και κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση την εποχή της πανδημίας Covid-19: Η περίπτωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας
Antonios Karvounis Narratives of Europeanisation and City Diplomacy: The city networking experience of the Greek municipalities

POLICY PAPER
ΚΕΙΜΕΝΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γεώργιος Κουκάκης Η Στρατηγική Θαλάσσιας Ασφάλειας της ΕΕ και η συμβολή της στην περιφερειακή ολοκλήρωση των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου

BOOK REVIEW
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Συγκριτική Πολιτική Οικονομία (Πέπη Μπαζώνη)

Επιστημονική επιθεώρηση για την περιφερειακή ολοκλήρωση-πολιτική, οικονομία & διακυβέρνηση

Αποτίμηση της Διαχείρισης της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014-2020 στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση μεταξύ δύο Περιφερειών

Χαράλαμπος Χρυσομαλλίδης, Χρήστος Μουρδουκούτας

doi: [10.12681/ri.37144](https://doi.org/10.12681/ri.37144)

Copyright © 2024, Χαράλαμπος Chrysomallidis, Χρήστος Μουρδουκούτας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χρυσομαλλίδης Χ., & Μουρδουκούτας Χ. (2024). Αποτίμηση της Διαχείρισης της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014-2020 στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση μεταξύ δύο Περιφερειών. *Περιφέρεια*, 17(1), 33-63. <https://doi.org/10.12681/ri.37144>

Αποτίμηση της Διαχείρισης της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014-2020 στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση δύο Περιφερειών*

Χρήστος Μουρδουκούτας, Υποψήφιος Διδάκτωρ,
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς
Χαράλαμπος Χρυσομαλλίδης, Επίκουρος Καθηγητής,
Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Περίληψη

Το παρόν άρθρο εξετάζει την εφαρμογή της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Ελλάδα. Βασιζόμενο στην απόφαση της Ελλάδας να αναπτύξει στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, το άρθρο ερευνά το πώς η νέα αυτή πολιτική εφαρμόστηκε από τις/στις Περιφέρειες της χώρας και τις διαφορές που αναδεικνύονται μεταξύ τους. Χρησιμοποιώντας ως ερμηνευτικό πλαίσιο τη θεωρία των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας και προχωρώντας σε μία συγκριτική ανάλυση των Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης των Περιφερειών Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας, η παρούσα έρευνα προχωρά σε μία αποτίμηση της ανάπτυξης, της διαχείρισης, της εφαρμογής και των αποτελεσμάτων των Στρατηγικών. Η ανάλυση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι περιφερειακές Στρατηγικές Έξυπνης Εξειδίκευσης, αν και παρουσίασαν αδυναμίες στην ανάπτυξη και υλοποίησή τους, συνέβαλαν στην αλληλεπίδραση της επιχειρηματικής και ερευνητικής κοινότητας. Επίσης, μέσω της χρηματοδότησης στοχευμένων δράσεων διαφαίνεται ότι συνέβαλαν και στη βελτίωση των επιδόσεων καινοτομίας των Περιφερειών, ο οποίος όμως δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί επακριβώς με βάση τα έως τώρα διαθέσιμα δεδομένα.

Λέξεις Κλειδιά: Έρευνα, Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία, Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3), Περιφέρειες

Assessing management and implementation of Smart Specialization Strategy 2014-2020 in Greece: Comparative Analysis of two Regions

Christos Mourdoukoutas, PhD candidate,

Department of International and European Studies, University of Piraeus,
mourdoukoutas.christos@gmail.com

Charalampos Chrysomallidis, Assistant Professor

Department of Business and Organization Administration, University of the Peloponnese.

Abstract

This article examines the implementation of the Smart Specialisation Strategy in Greece. Based on the decision of Greece to develop Smart Specialisation

Strategies both at national and regional level, the paper investigates how these Strategies were implemented by Greek Regions, highlighting the main differences between them. The research is adopting the theory of regional innovation systems and through a comparative analysis of the Smart Specialisation Strategy of Peloponnese and Western Greece is examining the way the Strategies were developed, managed and implemented. One of the main points of the article is that despite various limitations, Strategies enhanced interaction between the local entrepreneurial and research community, financing targeted research and innovation actions. Although, available data are not suitable for evaluating the exact impact of RIS3 on regional innovation performance, it seems that Strategies and directly related measures did contribute to the improvement of the regional innovative landscape.

Keywords: Research, Technological Development, Innovation, Smart Specialisation Strategy (RIS3), Regions

---

1. Εισαγωγή

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έθεσε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 -και ενόψει του σχεδιασμού της για την προγραμματική περίοδο 2014-2020- ως κεντρική προτεραιότητα της αναπτυξιακής της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» την έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Σύντομα, η έννοια της έξυπνης εξειδίκευσης και η αντίστοιχη Στρατηγική RIS3 ως πλαίσιο για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή εκείνου του τμήματος της πολιτικής συνοχής που στόχευε στην προώθηση της καινοτομίας, αποτέλεσαν κεντρικές έννοιες σε αυτό το εγχείρημα, και το 2013 η RIS3 ορίστηκε ως μία από τις εκ των προτέρων αιρεσιμότητες (*ex-ante conditionality*) για τη χρηματοδότηση δράσεων έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) στην προγραμματική περίοδο 2014-2020 (Κανονισμός 1303/2013).

Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκε η Εθνική και οι 13 Περιφερειακές Στρατηγικές Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Ελλάδα. Η ανάπτυξη των στρατηγικών πραγματοποιήθηκε σε μία περίοδο κατά την οποία η ελληνική οικονομία μαστιζόταν από την κρίση δημόσιου χρέους, η οποία επηρέαζε αρνητικά τις ήδη χαμηλές δαπάνες για έρευνα, ανάπτυξη και καινοτομία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα, το 2013, δαπανούσε μόλις το 0,80% του ΑΕΠ της για δράσεις έρευνας και ανάπτυξης έναντι ευρωπαϊκού μέσου όρου 2,02% και στο σχετικό δείκτη κατατάσσόταν στην 24η θέση μεταξύ των 28 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2015). Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η συνολική δαπάνη για Ε&Α στην Ελλάδα κατανεμόταν στα μέσα της δεκαετίας του 2010 μεταξύ του τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ποσοστό περίπου 38%, του τομέα των επιχειρήσεων (~35%), του κρατικού τομέα (~26%) και του τομέα των ιδιωτικών μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων (~1%).¹

2. Θεωρητικό Πλαίσιο και Μεθοδολογία

Η έννοια της έξυπνης εξειδίκευσης, η οποία υιοθετήθηκε τάχιιστα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είχε αρχίσει να αναπτύσσεται μερικά χρόνια νωρίτερα ως μία εναλλακτική προσέγγιση για την αντιμετώπιση τόσο του φαινομένου που παρουσιαζόταν σε κράτη και περιφέρειες της Ευρώπης, να προσπαθούν να μιμηθούν- χωρίς τα επιθυμητά όμως αποτελέσματα- τις ανεπτυγμένες και τεχνολογικά προηγμένες περιοχές (Foray and Van Ark, 2007), όσο της έλλειψης προτεραιοποίησης στην πολιτική που διέχεε τα επενδυτικά κεφάλαια σε πολλαπλούς ερευνητικούς τομείς, με αποτέλεσμα η επίδραση της χρηματοδότησης να είναι περιορισμένη (Foray et al., 2009). Η έξυπνη εξειδίκευση βασίζεται στην παραδοχή ότι τα κράτη ή οι περιφέρειες αδυνατούν να αναπτύξουν αποτελεσματικά όλους τους τομείς έρευνας, τεχνολογίας και καινοτομίας. Αντιθέτως, πρέπει να εστιάζουν στους τομείς που έχουν τη δυνατότητα να διαφοροποιηθούν σημαντικά από τον υπάρχοντα ανταγωνισμό (Foray et al., 2011). Η εστίαση σε συγκεκριμένους τομείς δύναται να δημιουργήσει οικονομίες κλίμακας και διαχύσεις στην παραγωγή και στη χρήση γνώσης, στοιχεία σημαντικά για την ενίσχυση της παραγωγικότητας στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης και της καινοτομίας, και επίσης να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη διακριτών και πρωτότυπων τομέων εξειδίκευσης στο μέλλον (Foray et al., 2011). Σταδιακά πάντως η εφαρμογή της στρατηγικής θεωρήθηκε βασικό τμήμα της σύγχρονης βιομηχανικής πολιτικής που προωθεί την καινοτομία, η οποία στοχεύει σαφώς στη χωρική διάσταση, επιδιώκοντας να συμβάλει στην τεχνολογική εξέλιξη, τη συμμετοχή στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και την (οικονομική) μεγέθυνση που βασίζεται στην καινοτομία (Radosevic 2017). Αυτή η εξέλιξη συνέβαλε σημαντικά στη στήριξη των δαπανών έρευνας και ανάπτυξης, αλλά και της καινοτομικής δραστηριότητας με κοινοτικούς πόρους, ιδίως σε μια περίοδο που τα δημόσια οικονομικά αρκετών κρατών μελών βρίσκονται υπό πίεση, λόγω της οικονομικής κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας (Izsak and Radosevic, 2017).

Πρακτικά, και παρά την κριτική που ασκείται στη στρατηγική ως προς την υλοποίηση και την εφαρμογή της τελικά (Radosevic et al. 2017), η επιλογή των τομέων προτεραιότητας δεν γίνεται «από τα πάνω», βάσει ενός μεγαλόπνοου σχεδίου, αλλά πρέπει να αναπτύσσεται μέσα από μία διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης (Foray et al., 2009). Η επιχειρηματική ανακάλυψη αποτελεί μία συνεργατική διαδικασία, στην οποία οι φορείς της επιχειρηματικότητας σε μία περιοχή καλούνται να «ανακαλύψουν» ευκαιρίες σε υφιστάμενους ή νέους τομείς. Ως φορείς της επιχειρηματικότητας ορίζονται όχι μόνο οι επιχειρήσεις, αλλά και τα ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα, οι ανεξάρτητοι εφευρέτες και οι φορείς καινοτομίας. Σε αυτούς δεν μπορεί παρά να προστεθούν επίσης οι αρμόδιοι για την άσκηση της ερευνητικής πολιτικής στο κεντρικό επίπεδο του κράτους, οι οποίοι κινητοποίησαν τη σχετική διαδικασία, αλλά και τη διαβούλευση που έγινε, στην οποία ενεπλάκησαν προφανώς και οι περιφερειακές αρχές. Αποτέλεσμα είναι η άμεση συνεργασία δημόσιων διοικητικών υπηρεσιών σε εθνικό και υπο-εθνικό, δηλαδή περιφερειακό, επίπεδο (Chrysomallidis and Tsakanikas,

2017). Όλοι αυτοί, συνδυαστικά, αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα της διαδικασίας επιχειρηματικής ανακάλυψης, καθώς έχουν τη δυνατότητα να συνδυάσουν τη γνώση που διαθέτουν για τις δυνατότητες ανάπτυξης της αγοράς, τους πιθανούς ανταγωνιστές ή ακόμα και τις προϋποθέσεις έναρξης μίας νέας επιχειρηματικής δραστηριότητας με την υπάρχουσα γνώση για την επιστήμη και την τεχνολογία (Foray et al., 2012). Η σύνθεση και η ενσωμάτωση αυτής της κατά τα άλλα διάσπαρτης και κατακερματισμένης γνώσης θα συμβάλλει ιδανικά στη δημιουργία ενός πλαισίου για ευκαιρίες προς εκμετάλλευση σε υφιστάμενους ή και νέους τομείς (Foray et al., 2012).

Στην ευρωπαϊκή περίπτωση η προσέγγιση της έξυπνης εξειδίκευσης, αποσκοπώντας στην περιφερειακή ανάπτυξη, χρησιμοποιεί τους ευρωπαϊκούς πόρους ως μέσο πίεσης για την ανάπτυξη δικτύων παραγωγής και διάχυσης γνώσης σε τομείς που παρουσιάζουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στις περιφερειακές οικονομίες. Η δημόσια διοίκηση καλείται να παίξει έναν υποστηρικτικό ρόλο στην ανάπτυξη των δικτύων αυτών και να διευκολύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ των βασικών φορέων της επιχειρηματικότητας και της έρευνας.

Σε αυτό το πλαίσιο, το παρόν άρθρο επιχειρεί να αναδείξει τον τρόπο υλοποίησης της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης από τις Περιφέρειες Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας, καθώς και τις διαφορές που σημειώθηκαν μεταξύ των δύο Περιφερειών σε αυτή τη διαδικασία. Η έρευνα αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο ενημέρωσης και προβληματισμού της δημόσιας διοίκησης, των περιφερειακών αρχών, της ερευνητικής κοινότητας και του επιχειρηματικού κόσμου, ώστε η νέα περίοδος εφαρμογής και υλοποίησης στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης να καταστεί αποτελεσματικότερη και αποδοτικότερη.

Το θεωρητικό πλαίσιο της ανάλυσης εδράζεται στη θεωρία των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας, η οποία αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1990 και αποτελεί εξέλιξη των εθνικών συστημάτων καινοτομίας. Ο Freeman (1987, όπως παρατίθεται στο Cooke et al., 1998: 1570) ορίζει τα εθνικά συστήματα καινοτομίας ως «το δίκτυο των θεσμών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα των οποίων οι δραστηριότητες και οι αλληλεπιδράσεις αναπτύσσουν, εισάγουν, τροποποιούν και διαχέουν νέες τεχνολογίες».

Η ανάλυση των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας, μετατοπίζει την εστίαση από το εθνικό στο περιφερειακό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, ως Περιφέρεια λογίζεται ένα μέσο πολιτικό επίπεδο, το οποίο βρίσκεται μεταξύ εθνικού και τοπικού επιπέδου και ενδεχομένως να διαθέτει κάποια πολιτιστική ή ιστορική ομοιογένεια, αλλά σίγουρα κατέχει ένα βαθμό εξουσίας για να παρεμβαίνει και να υποστηρίζει την οικονομική ανάπτυξη και ιδιαίτερα την καινοτομία (Cooke, 2001). Όσον αφορά την έννοια της καινοτομίας, αυτή προσεγγίζεται με όρους της νέο-σουμπτεριανής σχολής ως η εμπορευματοποίηση της νέας γνώσης που αφορά προϊόντα, διαδικασίες και την οργάνωση (Cooke, 2001). Τέλος, το σύστημα γίνεται κατανοητό ως ένα κοινωνικό σύστημα, του οποίου βασική επιδίωξη είναι η παραγωγή και διάχυση νέας γνώσης (Cooke et al., 1998).

Σύμφωνα με τους Cooke et al. (1998: 1581) περισσότερες πιθανότητες να χαρακτηριστούν ως περιφερειακά συστήματα καινοτομίας έχουν οι Περιφέρει-

ες στις οποίες «επιχειρήσεις και άλλοι οργανισμοί δεσμεύονται συστηματικά σε μία διαδικασία διαδραστικής μάθησης μέσω ενός θεσμικού περιβάλλοντος που χαρακτηρίζεται από ενσωμάτωση». Η εν λόγω προσέγγιση υποστηρίζει ότι η καινοτομία δεν μπορεί να αναπτυχθεί σε απομόνωση και να βασιστεί στους πόρους μίας μόνο επιχείρησης (Doloreux, 2002). Αντιθέτως, κινητήριοι μοχλοί της είναι η δημιουργία δικτύων και η ανάδραση (feedback) μεταξύ επιχειρήσεων και οργανισμών που επιτρέπει τη διάχυση γνώσεων, πληροφοριών ακόμα και επενδύσεων (Doloreux, 2002).

Επομένως, η υπόθεση εργασίας της έρευνάς μας διαμορφώνεται ως εξής: Ο καθορισμός των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης ως μίας από τις εκ των προτέρων αιρεσιμότητες οδήγησε τις Περιφέρειες να δημιουργήσουν δίκτυα αλληλεπίδρασης των φορέων της επιχειρηματικότητας και της έρευνας, να διοχετεύσουν ενωσιακούς πόρους στην παραγωγή και ενσωμάτωση γνώσης σε συγκεκριμένους τομείς των τοπικών οικονομιών και κατ' επέκταση να ενισχύσουν την περιφερειακή καινοτομία.

Στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου και για την εξέταση της υλοποίησης της RIS3 στο υπο-εθνικό (sub-national) επίπεδο, στην Ελλάδα έχει επιλεγεί η συγκριτική ανάλυση των αντίστοιχων στρατηγικών δύο περιπτώσιολογικών μελετών, της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας. Οι δύο Περιφέρειες επελέγησαν γιατί, αν και παρουσίαζαν κοινά στοιχεία στην παραγωγική τους βάση, εντούτοις υπήρχε διαφοροποίηση ως προς τη δυναμική των ερευνητικών κοινοτήτων. Η συγκριτική ανάλυση των δύο περιπτώσιολογικών μελετών βασίζεται στη βιβλιογραφική έρευνα, καθώς και στην ανάλυση ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων που αφορούν το είδος της πολιτικής και των παρεμβάσεων που εφαρμόστηκε στις δυο Περιφέρειες στο πλαίσιο της RIS3 από τα αντίστοιχα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα.

Στις ενότητες που ακολουθούν γίνεται ανάλυση του σχεδιασμού και της υλοποίησης των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης των δύο Περιφερειών καθώς και αποτίμησή τους, ακολουθεί σύγκρισή των δύο στρατηγικών και των αποτελεσμάτων τους και τέλος εξάγονται κάποια βασικά συμπεράσματα.

3. Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

3.1 Έρευνα και καινοτομία στην Περιφέρεια Πελοποννήσου. Εισαγωγική πραγματολογική ανάλυση

Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Πελοποννήσου δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 2014, σε ένα σύστημα έρευνας και ανάπτυξης που υπολείπεται σημαντικά του εθνικού. Χαρακτηριστικά, η Περιφέρεια υστερούσε σημαντικά του εθνικού μέσου όρου στις δαπάνες για Ε&Α, με το χάσμα να διευρύνεται συνεχώς μέχρι το 2015 (πίνακας 1).

Πίνακας 1. Δαπάνες Ε&Α ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ & σε απόλυτο μέγεθος

	2011	2013	2015
Πελοπόννησος (%)	0,27%	0,39%	0,39%
Πελοπόννησος (απόλυτο ποσό- €)	23.751.900	31.235.100	31.090.800
Ελλάδα (%)	0,68%	0,82%	0,97%
Ελλάδα (απόλυτο ποσό- €)	1.382.494.400	1.475.048.800	1.710.779.300

Πηγή: Ίδια επεξεργασία δεδομένων (<https://metrics.ekt.gr/datatables/289>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023; Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2023).

Αρνητική ήταν και η εικόνα των δαπανών έρευνας και ανάπτυξης που πραγματοποιούνταν από τις επιχειρήσεις της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Αντίθετα, η κρατική δαπάνη, ως ποσοστό του ΑΕΠ, ήταν σχετικά παρεμφερής σε σχέση με το εθνικό επίπεδο (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Δαπάνες Ε&Α επιχειρήσεων και κρατικού τομέα ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ

	2011	2013	2015
Πελοπόννησος- Επιχειρήσεις	0,08%	0,09%	0,04%
Ελλάδα- Επιχειρήσεις	0,24%	0,27%	0,32%
Πελοπόννησος- Κρατικό τομέας	0,11%	0,16%	0,22%
Ελλάδα- Κρατικός τομέας	0,16%	0,23%	0,27%

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/290> & <https://metrics.ekt.gr/datatables/291>, Ανακτήθηκαν 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Επίσης, μεγάλη ήταν και η διαφορά μεταξύ εθνικού και περιφερειακού επιπέδου όσον αφορά τις δαπάνες των επιχειρήσεων για καινοτομικές δραστηριότητες, με την εικόνα να είναι σχετικά πιο ισορροπημένη στις σχετικές δαπάνες των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Δαπάνες επιχειρήσεων για καινοτομικές δραστηριότητες ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (σύνολο επιχειρήσεων & ΜμΕ).

	2012	2014
Πελοπόννησος- Σύνολο Επιχειρήσεων	0,21%	0,20%
Ελλάδα-Σύνολο Επιχειρήσεων	1,01%	0,91%
Πελοπόννησος-ΜμΕ	0,12%	0,12%
Ελλάδα-ΜμΕ	0,47%	0,38%

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/292>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Στο πλαίσιο της καινοτομίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν και τα στοιχεία που αφορούν το ποσοστό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που ανέπτυξαν καινοτομίες είτε εντός της επιχείρησης, είτε σε συνεργασία. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων ανέπτυξε καινοτομίες σε συνεργασία με τρίτους μέχρι και το 2014 (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. ΜμΕ που καινοτομούν εσωτερικά ή σε συνεργασία με τρίτους ως ποσοστό (%) των ΜμΕ

	2010-2012	2012-2014
Πελοπόννησος- Ανάπτυξη καινοτομίας εντός των επιχειρήσεων	22,28%	29,85%
Ελλάδα-Ανάπτυξη καινοτομίας εντός των επιχειρήσεων	26,02%	31,40%
Πελοπόννησος-Ανάπτυξη καινοτομίας σε συνεργασία με τρίτους	6,90%	8,16%
Ελλάδα-Ανάπτυξη καινοτομίας σε συνεργασία με τρίτους	12,43%	14,76%

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/295> & <https://metrics.ekt.gr/datatables/296>, Ανακτήθηκαν 13 Σεπτεμβρίου 2023.

3.2 Προετοιμασία και υλοποίηση της RIS3 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

Σε αυτό το σύστημα έρευνας και καινοτομίας, η Περιφέρεια Πελοποννήσου άρχισε να αναπτύσσει τη Στρατηγική της τον Οκτώβριο του 2012. Τον Δεκέμβριο του 2012 ολοκληρώθηκε η μελέτη των εμπειρογνομώνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις συνθήκες και τις δυνατότητες έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια. Οι εμπειρογνώμονες πρότειναν να συνδυαστούν στοχευμένα προγράμματα ανάπτυξης συνεργατικών σχηματισμών (clusters) στους τομείς της αγρο-

διατροφής, του τουρισμού και της μεταποίησης με οριζόντιες πρωτοβουλίες ανάπτυξης του τεχνολογικού υποβάθρου των τοπικών επιχειρήσεων (Reid et al., 2012a). Οι εμπειρογνώμονες τόνισαν, επίσης, τον κίνδυνο η στρατηγική της Πελοποννήσου να εστιάσει σε τομείς που θα ταίριαζαν περισσότερο σε γειτονικές Περιφέρειες με πιο ανεπτυγμένο ερευνητικό και τεχνολογικό υπόβαθρο (Περιφέρειες Αττικής και Δυτικής Ελλάδας) και προέκριναν επενδύσεις σε παρόχους τεχνολογικών υπηρεσιών και σε εξειδικευμένα εργαστήρια (Reid et al., 2012a).

Η διαδικασία της επιχειρηματικής ανακάλυψης συνεχίστηκε από την άνοιξη του 2013 μέχρι και τον Ιούνιο του 2014. Σε αυτό το χρονικό διάστημα διοργανώθηκαν τρεις προπαρασκευαστικές ημερίδες στο Ναύπλιο, στην Καλαμάτα και στην Τρίπολη (ΠΕΠ Πελοποννήσου, χ.χ.), ενώ πραγματοποιήθηκαν και έξι συναντήσεις εργασίας, οι οποίες ήταν εστιασμένες σε συγκεκριμένους κλάδους της τοπικής παραγωγής. Αναλυτικότερα, διοργανώθηκαν συναντήσεις, στις οποίες συμμετείχαν οικονομικοί φορείς των κλάδων της οινοποιίας, του ελαιολάδου, των εσπεριδοειδών, των θερμοκηπιακών καλλιεργειών, της κτηνοτροφίας και του τουρισμού (ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ, 2014). Στόχος των συναντήσεων ήταν οι οικονομικοί φορείς της Περιφέρειας να συμβάλουν στη διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης παρουσιάζοντας την υφιστάμενη κατάσταση καθώς και την άποψή τους για τη δυναμική και τις προοπτικές των κλάδων και τις απαιτούμενες παρεμβάσεις για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς τους (Περιφέρεια Πελοποννήσου, 2014α; 2014β; 2014γ; 2014δ; 2014ε).

Ακόμα, επιχειρήθηκε η συλλογή πληροφοριών σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των παραγωγικών φορέων της Περιφέρειας μέσω της αποστολής δομημένων ερωτηματολογίων σε 1000 επιχειρήσεις και της διενέργειας συνεντεύξεων με 20 επιχειρήσεις και συλλογικούς φορείς. Ωστόσο, η αποστολή απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, καθώς μόλις 27 επιχειρήσεις απάντησαν, ενώ καμία εξ αυτών δεν δραστηριοποιείτο στον πρωτογενή τομέα (ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ, 2014).² Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει το περιορισμένο ενδιαφέρον (άρα και τη μικρή ζήτηση για έρευνα και καινοτομία) και την αδυναμία κινητοποίησης βασικών συστατικών μερών του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας, τουλάχιστον στην αρχή του εγχειρήματος.

Η συμμετοχή των φορέων της επιχειρηματικότητας αποτέλεσε ένα μάλλον ευρύτερο πρόβλημα στη διαδικασία της επιχειρηματικής ανακάλυψης της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Όπως τονίζεται στο κείμενο της Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, η έλλειψη εμπιστοσύνης των τοπικών επιχειρήσεων σε αναπτυξιακές πρωτοβουλίες του Δημοσίου, το μικρό τους μέγεθος και η έλλειψη κουλτούρας και εμπειρίας συνεργασιών καθώς και η απροθυμία των συλλογικών φορέων (Επιμελητήρια και αγροτικοί συνεταιρισμοί) να συμμετάσχουν στη διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης κατέστησαν δύσκολη την κατάρτιση της Στρατηγικής. Επίσης, περιορισμένη ήταν και η συμμετοχή των ακαδημαϊκών φορέων, καθώς ουσιαστική ανάμειξη στην περιφερειακή επιχειρηματική ανακάλυψη είχαν μόνο η Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας και Τεχνολογίας Τροφίμων του ΤΕΙ Πελοποννήσου και το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο δεν έχει την έδρα του στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ, 2014).

Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Πελοποννήσου, βάσει των αποτελεσμάτων της διαδικασίας επιχειρηματικής ανακάλυψης, προτεραιοποίησε τρεις τομείς, αυτούς της αγροδιατροφής, του τουρισμού- πολιτισμού και της μεταποίησης. Στο σημείο αυτό, βέβαια, μπορεί να σημειωθεί ως ένα είδος κριτικής της συγκεκριμένης περιφερειακής στρατηγικής και των τομέων που προτεραιοποίησε, ότι από τη στιγμή που η μεταποίηση δεν αφορά μόνο τα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα, η εν λόγω επιλογή μπορεί να εκτιμηθεί όχι μόνο ως εξαιρετικά ευρεία, υποσκάπτοντας έτσι την έννοια της εξειδίκευσης, αλλά και αναντίστοιχη προς την παραγωγική βάση της Περιφέρειας.

Ακόμα, η Στρατηγική περιελάμβανε μία σειρά οριζόντιων υποστηρικτικών τομέων, τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, την ενέργεια, το περιβάλλον, τις μεταφορές και την εφοδιαστική αλυσίδα. Πιο συγκεκριμένα, για τους τρεις τομείς προτεραιότητας, η Στρατηγική επεδίωκε την ανανέωση των παραδοσιακών κλάδων με την εισαγωγή δραστηριοτήτων υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, τον εκσυγχρονισμό τους με την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών και τη διαφοροποίησή τους με την ανάπτυξη νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων (ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ, 2014).

Στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πελοποννήσου 2014-2020, δράσεις που σχετίζονταν με την RIS3 χρηματοδοτήθηκαν τόσο από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο όσο και από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Αναλυτικότερα, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο χρηματοδότησε δράσεις ενίσχυσης των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού στους τομείς προτεραιότητας της RIS3 της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Στον Πίνακα 5 αποτυπώνονται τρεις προσκλήσεις του ΠΕΠ Πελοποννήσου, οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν από το ΕΚΤ και ο συνολικός προϋπολογισμός τους ανήλθε σε 7.774.600€.

Πίνακας 5. Προσκλήσεις ΠΕΠ Πελοποννήσου σχετιζόμενες με την Περιφερειακή RIS3 και χρηματοδοτούμενες από το ΕΚΤ

Τίτλος Πρόσκλησης	Έτος	Διαρθρωτικό Ταμείο	Προϋπολογισμός
Ανάπτυξη Δεξιοτήτων εργαζομένων στον τουρισμό και την μεταποίηση	2017	ΕΚΤ	3.174.600€
Συμβουλευτική υποστήριξη και κατάρτιση ανέργων σε επιχειρηματικές δεξιότητες οικονομικών δραστηριοτήτων της RIS3 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	2020	ΕΚΤ	800.000€
Ενίσχυση και ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων για εργαζόμενους επιχειρήσεων σε δυναμικούς ή υπό αναδιάρθρωση κλάδους της Περιφέρειας Πελοποννήσου	2022	ΕΚΤ	3.800.000€

Πηγή: <https://www.eydpelop.gr/2014-2020/e-p-peloponnisos-2014-2020/energopiisi-programmatos/prosklisis/>, Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023.

Περισσότερες ήταν οι προσκλήσεις που αφορούσαν την Περιφερειακή Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης και χρηματοδοτήθηκαν από το ΕΤΠΑ. Οι 12 προσκλήσεις, με συνολικό προϋπολογισμό 30.065.000€, εστιάζουν σε μία σειρά τομέων ενίσχυσης, όπως η αναβάθμιση της καινοτομίας των τοπικών επιχειρήσεων, η χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών καθώς και η δημιουργία δομών που να υποστηρίζουν την ανάπτυξη καινοτόμων επιχειρήσεων (Πίνακας 6). Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι αν και όλες οι παρακάτω προσκλήσεις αναφέρουν ως στόχο τους την ενίσχυση προτεραιοτήτων της περιφερειακής RIS3, εντούτοις ορισμένες εξ αυτών χρηματοδοτούν και δαπάνες που δεν συνδέονται άμεσα με την έρευνα και την καινοτομία, όπως η δημιουργία ιστοσελίδων και ηλεκτρονικών καταστημάτων.

Πίνακας 6. Προσκλήσεις ΠΕΠ Πελοποννήσου σχετιζόμενες με την Περιφερειακή RIS3 και χρηματοδοτούμενες από το ΕΤΠΑ

Τίτλος Πρόσκλησης	Έτος	Διαρθρωτικό Ταμείο	Προϋπολογισμός
Μηχανισμός διαχείρισης, παρακολούθησης και εφαρμογής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Πελοποννήσου	2017	ΕΤΠΑ	500.000€
Ενίσχυση πρωτοβουλιών ΜΜΕ για ανάπτυξη Έρευνας και Καινοτομίας (κουπόνια καινοτομίας) στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	2018	ΕΤΠΑ	500.000€
Δημιουργία / αναβάθμιση εργαστηρίων ποιοτικού ελέγχου και καινοτομίας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	2018	ΕΤΠΑ	2.000.000€
Ενίσχυση της αναβάθμισης, συμπλήρωσης ή/και επέκτασης ή και δημιουργίας ερευνητικών υποδομών στην Πελοπόννησο, κυρίως για την εξυπηρέτηση των αναπτυξιακών στόχων της Περιφέρειας	2020	ΕΤΠΑ	1.875.000€
Ενίσχυση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τον εκσυγχρονισμό τους μέσω της χρήσης Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) καθώς και συστημάτων αυτοματισμού	2020	ΕΤΠΑ	3.750.000€
Δημιουργία δομών υποστήριξης της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας έντασης γνώσης στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	2020	ΕΤΠΑ	3.000.000€

Δημιουργία Θερμοκοιτίδων Νέων Επιχειρήσεων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	2020	ΕΤΠΑ	3.000.000€
Ενίσχυση της ίδρυσης / εκσυγχρονισμού ΜΜΕ επιχειρήσεων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου με έμφαση στην καινοτομία και την ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών	2020	ΕΤΠΑ	9.500.000€
Ενίσχυση του εκσυγχρονισμού επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην παροχή τουριστικών υπηρεσιών ή στην παραγωγή και διάθεση μεταποιητικών προϊόντων	2021	ΕΤΠΑ	2.500.000€
Ενίσχυση της ίδρυσης/ εκσυγχρονισμού ΜΜΕ επιχειρήσεων στον τομέα του τουρισμού εντός της περιοχής παρέμβασης της ΟΧΕ (Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση) Μάνης	2021	ΕΤΠΑ	1.000.000€
Ενίσχυση της ίδρυσης / εκσυγχρονισμού μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στους τομείς του τουρισμού, της αγροδιατροφής και της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή εντός της ΒΑΑ (Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης) Καλαμάτας	2021	ΕΤΠΑ	940.000€
Εκσυγχρονισμός / αναβάθμιση ερευνητικών υποδομών δημόσιων ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημιακών εργαστηρίων έρευνας	2023	ΕΤΠΑ	1.500.000€

Πηγή: <https://www.eydpeop.gr/2014-2020/e-p-peloponnisos-2014-2020/energopiisi-programmatos/prosklisis/>, Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023.

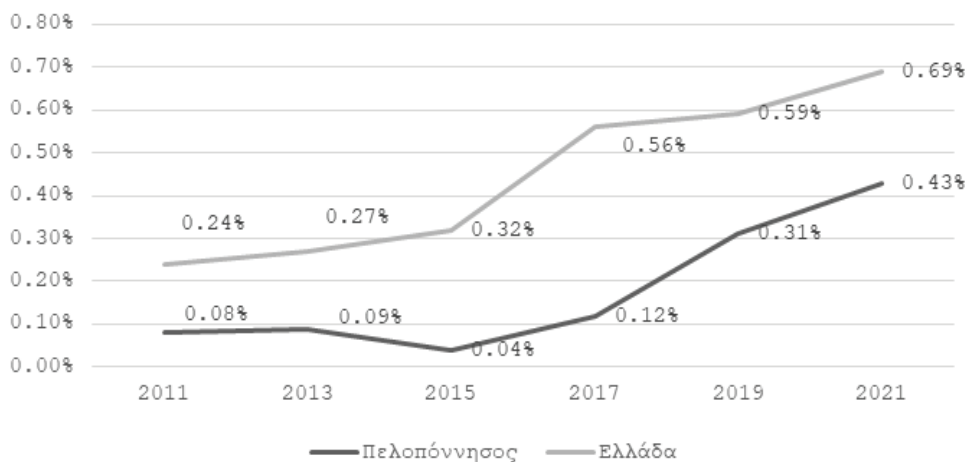
Συνοψίζοντας, η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Πελοποννήσου δεν φαίνεται να διαμορφώθηκε «από τα κάτω», μέσω ενεργούς συμμετοχής των τοπικών φορέων της επιχειρηματικότητας. Όμως, η Στρατηγική μοιάζει να οδήγησε σε πιο στοχευμένες προσκλήσεις χρηματοδότησης δραστηριοτήτων Ε&Α. Πιο συγκεκριμένα, 15 προσκλήσεις του ΠΕΠ Πελοποννήσου 2014-2020 στόχευαν στην προώθηση των προτεραιοτήτων της περιφερειακής RIS3 και είχαν συνολικό προϋπολογισμό κοντά στα 38.000.000€.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάδειξη του αντίκτυπου της RIS3 στην προτεραιοποίηση των δράσεων ενίσχυσης της έρευνας και της καινοτομίας έχει η σύγκριση των παραπάνω με την πρακτική που ακολουθήθηκε στην αμέσως προηγούμενη προγραμματική περίοδο. Έτσι, κατά την περίοδο 2007-2013, το ΠΕΠ Δυτικής

Ελλάδας, Πελοποννήσου και Ιονίων Νήσων περιελάμβανε μόλις δύο προσκλήσεις που αποσκοπούσαν στη χρηματοδότηση δράσεων έρευνας και καινοτομίας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας- Πελοποννήσου- Ιονίων Νήσων, κ.κ.). Ο συνολικός προϋπολογισμός των δύο προσκλήσεων ανήλθε στα 38.298.936€, ήταν δηλαδή υψηλότερος κατά περίπου 300.000€ από τον προϋπολογισμό των αντίστοιχων προσκλήσεων της περιόδου 2014-2020. Όμως, αξίζει να αναφερθεί ότι καμία από τις δύο προσκλήσεις της περιόδου 2007-2013 δεν συνέβαλε στην ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας σε στοχευμένους κλάδους της περιφερειακής οικονομίας. Χαρακτηριστικά, ένα πολύ μεγάλο μέρος του συνολικού προϋπολογισμού (15.798.936€) δαπανήθηκε για την προμήθεια εξοπλισμού και την τεχνολογική ενίσχυση ερευνητικών κέντρων της Περιφέρειας (ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας- Πελοποννήσου- Ιονίων Νήσων, κ.κ.), ενώ το υπόλοιπο ποσό (22.500.000€) κάλυπτε επενδύσεις προσανατολισμένες στην καινοτομία, το περιβάλλον και τις ΤΠΕ, οι οποίες θα πραγματοποιούνταν από ΜμΕ που δραστηριοποιούνταν στο σύνολο του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα της περιφερειακής οικονομίας (ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας- Πελοποννήσου- Ιονίων Νήσων, κ.κ.).

Ο καθορισμός συγκεκριμένων τομέων προτεραιότητας για την Ε&Α και η χρηματοδότησή τους από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία μοιάζει να είχε θετικό αντίκτυπο στις αποδόσεις της Περιφέρειας σε ζητήματα έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας. Ενδεικτικά, οι δαπάνες για Ε&Α αυξήθηκαν από 0,27% του Περιφερειακού ΑΕΠ το 2011 σε 0,72% το 2021 (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, κ.κ.). Μεγαλύτερο ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει η αύξηση των δαπανών για Ε&Α των επιχειρήσεων της Περιφέρειας, οι οποίες το 2021 ανήλθαν στο 0,43% του ΑΕΠ της Πελοποννήσου από μόλις 0,08% το 2011 (Γράφημα 1).

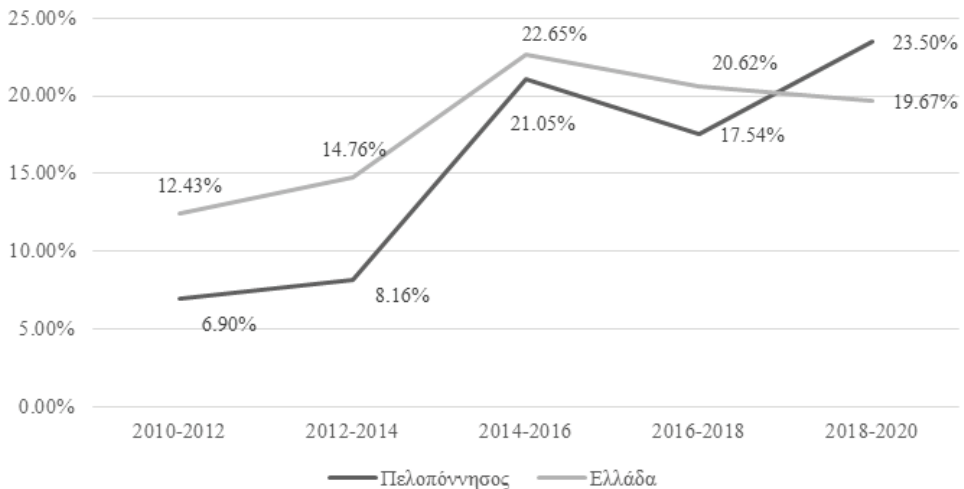
Γράφημα 1. Δαπάνες Ε&Α του τομέα των επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ (2011-2021)

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/290>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η αύξηση που καταγράφηκε μεταξύ 2010 και 2020 στο ποσοστό των επιχειρήσεων της Περιφέρειας που ανέπτυξαν καινοτομίες σε συνεργασία με τρίτους. Ενώ την περίοδο 2010-2012 το ποσοστό των επιχειρήσεων που συνεργαζόταν με τρίτους για την ανάπτυξη καινοτομιών σε εθνικό επίπεδο ήταν διπλάσιο του περιφερειακού, την περίοδο 2018-2020 η επίδοση της Περιφέρειας Πελοποννήσου στο σχετικό δείκτη ξεπέρασε την εθνική (Γράφημα 2). Η επίδοση αυτή δείχνει ότι υπήρξε μεγαλύτερη δικτύωση μεταξύ επιχειρήσεων και άλλων ερευνητικών ομάδων. Στη βελτίωση του εν λόγω δείκτη εκτιμάται ότι συνέβαλαν οι όροι των προαναφερθεισών προσκλήσεων του ΠΕΠ Πελοποννήσου, μεγάλος αριθμός των οποίων στόχευε στην ενίσχυση των συνεργειών μεταξύ επιχειρήσεων και ερευνητικών φορέων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρόσκληση για τα «κουπόνια καινοτομίας», στην οποία καλύπτονταν οι δαπάνες «για την αγορά – λήψη υπηρεσίας, από Φορέα Καινοτομίας, για την εκπόνηση Σχεδίου Μεταφοράς Τεχνογνωσίας» (Περιφέρεια Πελοποννήσου, 2018, σελ. 17).

Γράφημα 2. Ποσοστό (%) του συνόλου των ΜμΕ που αναπτύσσουν καινοτομίες σε συνεργασία με τρίτους

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/296>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023

Προφανώς οι θετικές αυτές εξελίξεις δεν μπορούν να αποδοθούν πλήρως στην υλοποίηση της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, ούτε να θεωρηθεί ότι αυτά τα αποτελέσματα μπορούν να ιδωθούν ως ο ουσιαστικός αντίκτυπος της στο περιφερειακό σύστημα καινοτομίας. Με δεδομένο, συνεπώς, ότι τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μπορούν να αποτυπώσουν την ακριβή συμβολή της Στρατηγικής, εντούτοις εκτιμάται ότι η εστίαση της χρηματοδότησης σε συγκεκριμένους τομείς προτεραιότητας συνέβαλε τουλάχιστον στη δημιουργία δικτύων ανάπτυξης καινοτομίας, αλλά και στη βελτίωση των περιφερειακών επιδόσεων Ε&Α, μέσα από την αναβάθμιση του συγκεκριμένου τομέα στην πολιτική ημερήσια διάταξη της Περιφέρειας.

4. Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

4.1 Έρευνα και καινοτομία στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Εισαγωγική πραγματολογική ανάλυση

Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ανέπτυξε τη Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσής της τον Φεβρουάριο του 2015 σε ένα σύστημα έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας που κατέγραφε σαφώς καλύτερες επιδόσεις από αυτές της Περιφέρειας Πελοποννήσου.

Πριν την προγραμματική περίοδο 2014-2020 -άρα και την ανάπτυξη της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας- η τοπική έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομία κατέγραφε επιδόσεις παραπλήσιες των εθνικών. Μάλιστα, η Περιφέρεια δαπανούσε μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ της για έρευνα και ανάπτυξη σε σύγκριση με το εθνικό επίπεδο (Πίνακας 7).

Πίνακας 7. Δαπάνες Ε&Α ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ και σε απόλυτο μέγεθος.

	2011	2013	2015
Δυτική Ελλάδα (%)	0,86%	0,97%	1,33%
Δυτική Ελλάδα (απόλυτο ποσό- €)	80.556.200	79.850.400	106.852.200
Ελλάδα (%)	0,68%	0,82%	0,97%
Ελλάδα (απόλυτο ποσό- €)	1.382.494.400	1.475.048.800	1.710.779.300

Πηγή: Ίδια επεξεργασία δεδομένων (<https://metrics.ekt.gr/datatables/289>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023; Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2023).

Ωστόσο, όσον αφορά τις δαπάνες Ε&Α των επιχειρήσεων της Περιφέρειας, η εικόνα διαφοροποιείται. Οι δαπάνες αυτές, ως ποσοστό του ΑΕΠ, υστερούσαν σε περιφερειακό επίπεδο σε σύγκριση με το εθνικό, ενώ παρεμφερείς ήταν οι σχετικές δαπάνες του κρατικού τομέα (Πίνακας 8).

Πίνακας 8. Δαπάνες Ε&Α επιχειρήσεων και κρατικού τομέα ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ.

	2011	2013	2015
Δυτική Ελλάδα- Επιχειρήσεις	0,13%	0,15%	0,19%
Ελλάδα- Επιχειρήσεις	0,24%	0,27%	0,32%
Δυτική Ελλάδα - Κρατικό τομέας	0,13%	0,20%	0,37%
Ελλάδα- Κρατικός τομέας	0,16%	0,23%	0,27%

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/290> & <https://metrics.ekt.gr/datatables/291>,
Ανακτήθηκαν 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Υστέρηση σε σύγκριση με το εθνικό επίπεδο παρατηρείται και στο ποσοστό του ΑΕΠ που δαπανόταν από τις επιχειρήσεις της Περιφέρειας για καινοτομικές δραστηριότητες. Αναλυτικότερα, το 2012 το σύνολο των επιχειρήσεων της Δυτικής Ελλάδας δαπανούσε μόλις το 0,26% του περιφερειακού ΑΕΠ για καινοτομικές δραστηριότητες, ενώ σε εθνικό επίπεδο το αντίστοιχο ποσοστό διαμορφωνόταν σε 1,01% (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, κ.κ.β.). Το στοιχείο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, είναι ότι το ποσοστό που αφορούσε τις δαπάνες του συνόλου των τοπικών επιχειρήσεων για καινοτομικές δραστηριότητες ταυτιζόταν με αυτό τον μικρομεσαίων επιχειρήσεων (Πίνακας 9).

Πίνακας 9. Δαπάνες επιχειρήσεων για καινοτομικές δραστηριότητες ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (σύνολο επιχειρήσεων & ΜμΕ).

	2012	2014
Δυτική Ελλάδα- Σύνολο Επιχειρήσεων	0,26%	0,28%
Ελλάδα-Σύνολο Επιχειρήσεων	1,01%	0,91%
Δυτική Ελλάδα-ΜμΕ	0,26%	0,28%
Ελλάδα-ΜμΕ	0,47%	0,38%

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/292>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Ακόμα, όσον αφορά το ποσοστό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που ανέπτυξαν καινοτομίες είτε εσωτερικά είτε σε συνεργασία με τρίτους, οι επιδόσεις σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο ήταν παρεμφερείς, ενώ την περίοδο 2012-2014 το ποσοστό των επιχειρήσεων που ανέπτυξαν καινοτομίες εσωτερικά στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας υπερέβη το αντίστοιχο εθνικό ποσοστό (Πίνακας 10).

Πίνακας 10. ΜμΕ που καινοτομούν εσωτερικά ή σε συνεργασία με τρίτους ως ποσοστό (%) των ΜμΕ.

	2010-2012	2012-2014
Δυτική Ελλάδα-Ανάπτυξη καινοτομίας εντός των επιχειρήσεων	17,58%	37,47%
Ελλάδα-Ανάπτυξη καινοτομίας εντός των επιχειρήσεων	26,02%	31,40%
Δυτική Ελλάδα-Ανάπτυξη καινοτομίας σε συνεργασία με τρίτους	11,64%	12,64%
Ελλάδα-Ανάπτυξη καινοτομίας σε συνεργασία με τρίτους	12,43%	14,76%

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/295> & <https://metrics.ekt.gr/datatables/296>, Ανακτήθηκαν 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας διέθετε επίσης μία ιδιαίτερα ανεπτυγμένη υποδομή Ε&Α. Στην Περιφέρεια εδρεύει το Πανεπιστήμιο Πατρών, το οποίο στην υπό εξέταση περίοδο διέθετε 24 τμήματα (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015). Οι σχολές και τα τμήματα του Πανεπιστημίου Πατρών κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών πεδίων και αντικειμένων, ενώ παράλληλα διέθετε και μία σειρά εργαστηρίων, τα ερευνητικά ενδιαφέροντα των οποίων εστιάζονταν στους τομείς των ΤΠΕ, της βιοϊατρικής και των μεταφορών (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015).

Ακόμη, στην Πάτρα έχει την έδρα του και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, το οποίο την περίοδο εκείνη διέθετε 4 σχολές (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015). Στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας έδρευε και το ΑΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας³, το οποίο περιλάμβανε δεκατρία τμήματα (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015). Επίσης, στην Περιφέρεια υπήρχαν τρία ερευνητικά ινστιτούτα, τα οποία δραστηριοποιούνταν στις νέες τεχνολογίες στα πεδία των ΤΠΕ, της χημικής μηχανικής και στη βιομηχανία (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015).

4.2 Προετοιμασία και υλοποίηση της RIS3 στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

Σε αυτό το πλαίσιο, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ξεκίνησε να προετοιμάζει τη Στρατηγική της τον Αύγουστο του 2012, όταν πραγματοποιήθηκε συνάντηση εργασίας στην οποία συμμετείχαν εμπειρογνώμονες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκπρόσωποι ακαδημαϊκών και ερευνητικών ιδρυμάτων και εκπρόσωποι των Επιμελητηρίων της Περιφέρειας (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015).

Δύο μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 2012, συγκροτήθηκε Ομάδα Εργασίας για την RIS3, ενώ τον Νοέμβριο του ίδιου έτους στάλθηκαν ερωτηματολόγια και ενημερωτικό υλικό σε φορείς της Περιφέρειας, ώστε να συμβάλουν στη διαμόρφωση των βασικών αξόνων της Στρατηγικής (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας,

2015). Τον Δεκέμβριο του 2012, διοργανώθηκε ημερίδα στην Πάτρα για την Περιφερειακή Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης, στην οποία συμμετείχαν πάνω από ενενήντα εκπρόσωποι των τοπικών επιχειρήσεων, του δημόσιου τομέα καθώς και των ερευνητικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015). Στην ημερίδα αυτή εντοπίστηκαν οι ακόλουθοι πέντε τομείς, οι οποίοι παρουσίαζαν ενδιαφέρον για την Περιφέρεια: α) Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη, β) Αγροδιατροφή και τρόφιμα, γ) Υλικά και νέες ενεργειακές τεχνολογίες, δ) Τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών και ε) Νέα οικονομία- καινοτόμος επιχειρηματικότητα (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015).

Τον ίδιο μήνα ολοκληρώθηκε και η μελέτη των εμπειρογνομώνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις συνθήκες και τις δυνατότητες έξυπνης εξειδίκευσης στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Η μελέτη πρότεινε (Reid et al., 2012β):

- Η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης να εστιάσει στον τομέα της βιοοικονομίας, λόγω της υφιστάμενης δομής της τοπικής οικονομίας και της ερευνητικής εξειδίκευσης στην Περιφέρεια.
- Να δημιουργηθούν θεματικές ομάδες εργασίας με εκπροσώπους του δημόσιου τομέα, των ακαδημαϊκών φορέων και των επιχειρήσεων, ώστε να εξειδικεύσουν τις ανάγκες και τους στόχους έξυπνης εξειδίκευσης για τους τομείς προτεραιότητας.
- Να αναζητηθούν τρόποι για την απορρόφηση αποφοίτων των τοπικών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων από τις επιχειρήσεις της Περιφέρειας.
- Να επιχειρηθεί, μέσω της RIS3, να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ των φορέων καινοτομίας και να διασφαλιστεί η μακροχρόνια βιωσιμότητα της πολιτικής καινοτομίας.
- Να παρασχεθούν κίνητρα για την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία.

Μέχρι τον Φεβρουάριο του 2014, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ολοκλήρωσε την πρώτη φάση της διαδικασίας επιχειρηματικής ανακάλυψης διοργανώνοντας δύο θεματικές συναντήσεις για τους πέντε τομείς περιφερειακού ενδιαφέροντος που αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά και μία ακόμα συνάντηση εργασίας για την Περιφερειακή Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015). Στις δύο θεματικές συναντήσεις η συμμετοχή των φορέων της επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας ήταν σημαντική. Αναλυτικότερα, στην πρώτη συνάντηση συμμετείχαν 14 ερευνητικοί και ακαδημαϊκοί φορείς, 8 επιμελητήρια, 3 εταιρείες, 6 φορείς του Δημοσίου και 2 αγρότες, ενώ στη δεύτερη έλαβαν μέρος 20 ακαδημαϊκοί και ερευνητικοί φορείς, 3 επιμελητήρια, 4 εταιρείες, 2 φορείς του Δημοσίου και 2 αγρότες (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015).

Η δεύτερη φάση της επιχειρηματικής ανακάλυψης της Περιφέρειας στόχευε στην εξειδίκευση των δράσεων. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ του Δεκεμβρίου 2015 και Σεπτεμβρίου 2017 πραγματοποιήθηκε μία σειρά από ημερίδες για την εξειδίκευση δράσεων στους τομείς προτεραιότητας της Περιφερειακής Στρατηγικής Εξειδίκευσης. Στις ημερίδες αυτές συμμετείχαν ενεργά πολλοί φορείς της τοπικής επιχειρηματικότητας αλλά και του δημόσιου τομέα, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη πολλαπλών προτάσεων για δράσεις στους

τομείς προτεραιότητας της περιφερειακής RIS3 (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, x.x.a.; x.x.β.; x.x.γ.; x.x.δ.; x.x.ε.).

Η διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας οδήγησε στην εξειδίκευση των ακόλουθων τομέων προτεραιότητας: α) Αγροτική Παραγωγή- Υδατοκαλλιέργειες και τρόφιμα, β) Τουρισμός- Πολιτισμός, γ) Υλικά- Μικροηλεκτρονική. Ακόμα, ως οριζόντιες προτεραιότητες αναγνωρίστηκαν οι τομείς των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών και των ενεργειακών εφαρμογών (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 2015).

Στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Ελλάδας 2014-2020, η υλοποίηση της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης έτυχε χρηματοδότησης κυρίως από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας προχώρησε στη δημοσίευση τεσσάρων προσκλήσεων που στόχευαν στην ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας σε συγκεκριμένους τομείς προτεραιότητας της Στρατηγικής (Πίνακας 11). Ο συνολικός προϋπολογισμός των προσκλήσεων αυτών ανήλθε σε 11.755.527,6€.

Πίνακας 11. Προσκλήσεις ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας για την χρηματοδότηση έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας στους τομείς προτεραιότητας της RIS3

Τίτλος Πρόσκλησης	Έτος	Διαρθρωτικό Ταμείο	Προϋπολογισμός
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας στους Τομείς Προτεραιότητας της RIS3 «Μικροηλεκτρονική» και «Προηγμένα Υλικά»	2016	ΕΤΠΑ	2.000.000€
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας στον Τομέα Προτεραιότητας της RIS3 «Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών»	2018	ΕΤΠΑ	3.385.003,36€
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας στον Τομέα Προτεραιότητας της RIS3 «Αγροδιατροφή»	2018	ΕΤΠΑ	4.370.524,25€
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας στον Τομέα Προτεραιότητας της RIS3 «Ενεργειακές Εφαρμογές»	2018	ΕΤΠΑ	2.000.000€

Πηγή: <https://dytikiellada.gr/%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%ce%ba%ce%bb%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%ba%ce%b7%cf%81%cf%8d%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/>, Ανακτήθηκε 23 Σεπτεμβρίου 2023.

Επίσης, στο πλαίσιο του ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας 2014-2020, δημοσιεύτηκαν ακόμα 9 προσκλήσεις με συνολικό προϋπολογισμό 53.777.449€, οι οποίες στόχευαν να ενισχύσουν την έρευνα, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα στην Περιφέρεια και σχετίζονταν με την περιφερειακή RIS3 (Πίνακας 12). Όπως και στην περίπτωση της Πελοποννήσου, αξίζει να σημειωθεί ότι οι παρακάτω προσκλήσεις, αν και στοχεύουν στην ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στους τομείς προτεραιότητας της περιφερειακής RIS3, ορισμένες εξ αυτών χρηματοδοτούσαν και δαπάνες που δεν συνδέονται άμεσα με δραστηριότητες ΕΤΑΚ.

Πίνακας 12. Προσκλήσεις ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας σχετιζόμενες με την Περιφερειακή RIS3

Τίτλος Πρόσκλησης	Έτος	Διαρθρωτικό Ταμείο	Προϋπολογισμός
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας για την «Πρώθηση Διεθνικών Ερευνητικών Έργων για Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις»	2017	ΕΤΠΑ	1.500.000€
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας για την «Πρώθηση Διεθνικών Ερευνητικών Έργων για Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις- Έτους 2018»	2018	ΕΤΠΑ	800.000€
Εξωστρέφεια – Διεθνοποίηση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας	2018	ΕΤΠΑ	4.000.000€
Ενίσχυση Σχεδίων Έρευνας Ανάπτυξης & Καινοτομίας για την «Πρώθηση Διεθνικών Ερευνητικών Έργων για Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις- Έτους 2019»	2019	ΕΤΠΑ	500.000€
Εξωστρέφεια – Διεθνοποίηση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας- Έτους 2019	2019	ΕΤΠΑ	4.000.000€
Ενίσχυση των δημιουργικών επιχειρήσεων της Δυτικής Ελλάδας	2019	ΕΤΠΑ- ΕΚΤ	7.800.000€
Επιχειρηματική Εκκίνηση, Ενίσχυση νέων και υπό σύσταση, πολύ Μικρών και μικρών Επιχειρήσεων της Δυτικής Ελλάδας	2019	ΕΚΤ- ΕΤΠΑ	25.000.000€
Ενίσχυση των Επιχειρήσεων ΤΠΕ της Δυτικής Ελλάδας	2020	ΕΤΠΑ	3.877.449€
Μηχανισμός Στήριξης Επιχειρηματικότητας Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας	2020	ΕΤΠΑ	6.300.000€

Πηγή: <https://dytikiellada.gr/> %cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%ce%ba%ce%bb%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%cf%80%cf%81%ce%bf%ce%ba%ce%b7%cf%81%cf%8d%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/, Ανακτήθηκε 23 Σεπτεμβρίου 2023.

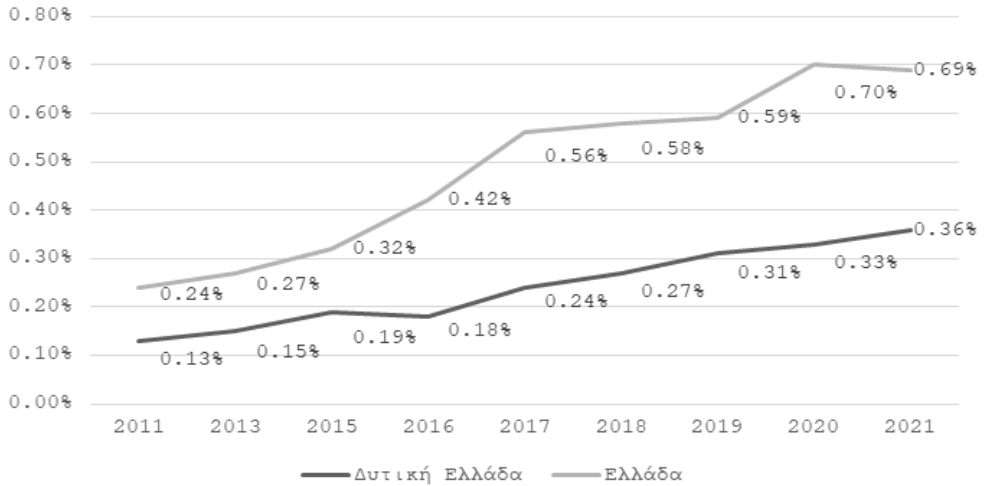
Συνομίζοντας, η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας υλοποιήθηκε εντός ενός συστήματος έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας που χαρακτηριζόταν από μία αρκετά ισχυρή ακαδημαϊκή κοινότητα, αλλά και μία λιγότερο ανεπτυγμένη ερευνητική βάση εντός των επιχειρήσεων. Η διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ξεκίνησε σχετικά νωρίς, το 2012, και χαρακτηρίστηκε από την ενεργή συμμετοχή της τοπικής επιχειρηματικότητας και ερευνητικής κοινότητας, γεγονός που συνέβαλε στην από τα κάτω διαμόρφωση των τομέων προτεραιότητας.

Οι τομείς προτεραιότητας της περιφερειακής RIS3 έτυχαν σημαντικής χρηματοδότησης από το ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η έκδοση τεσσάρων προσκλήσεων από την Περιφέρεια, οι οποίες στόχευαν στην άμεση χρηματοδότηση δράσεων έρευνας και καινοτομίας στους τομείς προτεραιότητας της αγροδιατροφής, της μικροηλεκτρονικής και των προηγμένων υλικών, των ΤΠΕ και των ενεργειακών εφαρμογών. Συνολικά, οι 13 προσκλήσεις που εκδόθηκαν από την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας και σχετιζόνταν με την RIS3 είχαν προϋπολογισμό ύψους 65.532.976,6€.

Επιχειρώντας μια σύγκριση με ό,τι είχε προηγηθεί κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013, αναδεικνύεται ότι οι προσκλήσεις του ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου και Ιονίων Νήσων που αποσκοπούσαν στη χρηματοδότηση δράσεων έρευνας και καινοτομίας στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ανήλθε σε 65.766.323,2€. Ωστόσο, οι προσκλήσεις δεν εστίαζαν στη χρηματοδότηση δράσεων Ε&Α σε στοχευμένους τομείς, ενώ ένα ιδιαίτερα μεγάλο ποσό (άνω των 30.000.000€) παρασχέθηκε για την κάλυψη δαπανών σχετικών με τις υποδομές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας- Πελοποννήσου- Ιονίων Νήσων, κ.κ.). Εξαιρεση αποτελεί η πρόσκληση «Διεθνικές Συνεργασίες Επιχειρήσεων Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας», η οποία χρηματοδοτούσε συνεργατικά έργα σε συγκεκριμένους τομείς, αλλά είχε προϋπολογισμό ύψους μόλις 1.500.000€ (ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας- Πελοποννήσου- Ιονίων Νήσων, κ.κ.).

Την περίοδο της υιοθέτησης της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης και της χρηματοδότησης στοχευμένων δράσεων παρατηρήθηκε βελτίωση των επιδόσεων της Περιφέρειας σε ζητήματα έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας. Ενδεικτικά, οι δαπάνες για Ε&Α αυξήθηκαν από 0,86% του Περιφερειακού ΑΕΠ το 2011 σε 1,48% το 2021 (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, κ.κ.α.). Την ίδια πορεία ακολούθησαν και οι δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη των επιχειρήσεων της Περιφέρειας, οι οποίες από 0,13% το 2011 ανήλθαν στο 0,36% του ΑΕΠ της Δυτικής Ελλάδας το 2021 (Γράφημα 3).

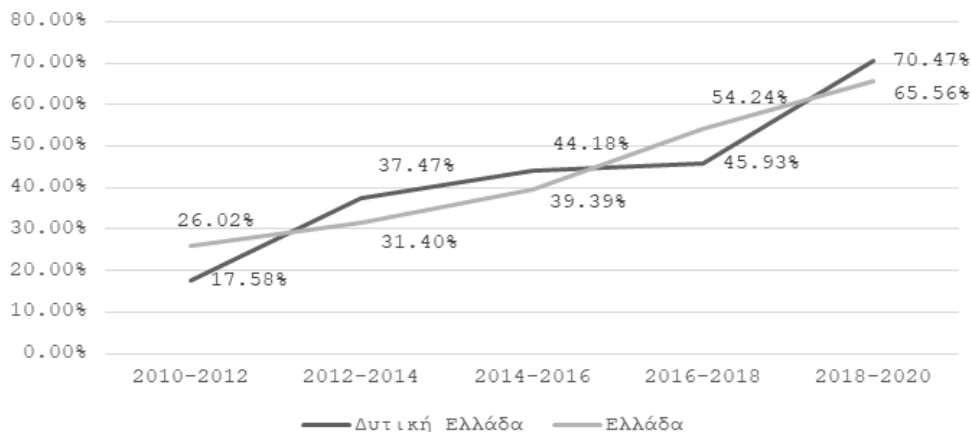
Γράφημα 3. Δαπάνες Ε&Α του τομέα των επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ (2011-2021).

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/290>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η αύξηση που καταγράφηκε μεταξύ 2010 και 2020 στο ποσοστό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων της Περιφέρειας που ανέπτυξαν καινοτομίες. Η αύξηση αυτή είναι ιδιαίτερα θεαματική στο ποσοστό των ΜμΕ που ανέπτυξαν καινοτομία εσωτερικά (Γράφημα 4). Πιο περιορισμένη ήταν η αύξηση του ποσοστού των ΜμΕ που ανέπτυξαν καινοτομίες σε συνεργασία με τρίτους, καθώς από 11,64% την περίοδο 2010-2012 ανέβηκε στο 23,5% την περίοδο 2018-2020, υπερβαίνοντας, όμως, το εθνικό ποσοστό που ήταν 19,67% (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, x.x.y).

Γράφημα 4. Ποσοστό (%) του συνόλου των ΜμΕ που αναπτύσσουν καινοτομίες εσωτερικά.

Πηγή: <https://metrics.ekt.gr/datatables/295>, Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023.

Όπως σημειώθηκε και για την περίπτωση της Περιφέρειας Πελοποννήσου, με τα διαθέσιμα δεδομένα δεν γίνεται να εντοπιστεί η ακριβής επίδραση της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης στο σύστημα Ε&Α της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας. Εντούτοις, η ενεργή συμμετοχή των φορέων του επιχειρηματικού κόσμου στη διαμόρφωση της περιφερειακής RIS3 και η σημαντική χρηματοδότηση δράσεων στους τομείς προτεραιότητας μέσω του ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας 2014-2020, σε αντίθεση με την έλλειψη στόχευσης της σχετικής χρηματοδότησης κατά την προηγούμενη προγραμματική περίοδο, επιτρέπει την υπόθεση ότι η Στρατηγική οδήγησε στην αναβάθμιση του τομέα έρευνας και καινοτομίας στην πολιτική ημερήσια διάταξη της Περιφέρειας, άρα και στην αύξηση της χρηματοδότησης, συμβάλλοντας έτσι, σε ένα βαθμό, στην περαιτέρω ανάπτυξη του συστήματος Ε&Α στην Περιφέρεια και στη δημιουργία δικτύων ανάπτυξης καινοτομιών.

5. Συγκριτική Ανάλυση

Έχοντας εξετάσει στις δύο προηγούμενες ενότητες τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκαν και εφαρμόστηκαν οι Στρατηγικές Έξυπνης Εξειδίκευσης στις Περιφέρειες Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας, στις σελίδες που ακολουθούν επιχειρείται μία συγκριτική ανάλυση των διαδικασιών επιχειρηματικής ανακάλυψης, των τομέων προτεραιότητας και της εφαρμογής των δύο Στρατηγικών.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στο πλαίσιο της έξυπνης εξειδίκευσης, η διαδικασία της επιχειρηματικής ανακάλυψης κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μέσα από την ενεργή συμμετοχή και αλληλεπίδραση εκπροσώπων της

επιχειρηματικότητας και της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας επιδιώκεται να διαμορφωθεί ένα όραμα για την έξυπνη ανάπτυξη τομέων της τοπικής οικονομίας που εμφανίζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα. Στις δύο Περιφέρειες, ακολουθήθηκε μία σχετικά παρόμοια διαδικασία ως προς αυτό, η οποία βασίστηκε σε μία σειρά συναντήσεων εργασίας, στην αποστολή ερωτηματολογίων και στην πραγματοποίηση ημερίδων εστιασμένων σε συγκεκριμένους τομείς.

Όμως, βασικό σημείο διαφοροποίησης των διαδικασιών επιχειρηματικής ανακάλυψης των δύο Περιφερειών αποτελεί ο βαθμός συμμετοχής επιχειρήσεων και παραγωγικών φορέων της Περιφέρειας. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, η συμμετοχή εκπροσώπων της επιχειρηματικότητας και της ερευνητικής κοινότητας στην επιχειρηματική ανακάλυψη ήταν περιορισμένη. Χαρακτηριστικά, μόλις το 2,7% των επιχειρήσεων που έλαβαν ερωτηματολόγια⁴ απέστειλε απάντηση, ενώ από την ερευνητική κοινότητα ενεργά στη διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης συμμετείχε μόνο η Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας και Τεχνολογίας Τροφίμων του ΤΕΙ Πελοποννήσου και το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το πρόβλημα της χαμηλής συμμετοχής στις διαδικασίες επιχειρηματικής ανακάλυψης έχει εντοπιστεί και στη βιβλιογραφία, στην οποία τονίζεται ότι περιοχές που υστερούν σε επιχειρηματικό και ερευνητικό κεφάλαιο αναμένεται να δυσκολευτούν να ακολουθήσουν το μοντέλο της έξυπνης εξειδίκευσης και να εντοπίσουν νέους δρόμους καινοτομίας (Capello & Kroll, 2016). Αντίθετα, στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, η οποία διέθετε ένα ανεπτυγμένο ακαδημαϊκό ερευνητικό σύστημα, η διαδικασία της επιχειρηματικής ανακάλυψης χαρακτηρίστηκε από την ενεργή συμμετοχή φορέων της επιχειρηματικότητας και της ερευνητικής και ακαδημαϊκής κοινότητας.

Ο διαφορετικός βαθμός συμμετοχής των ενδιαφερόμενων φορέων στις διαδικασίες επιχειρηματικής ανακάλυψης, ενδεχομένως, οφείλεται και στις δυνατότητες των δύο Περιφερειακών αρχών να τους κινητοποιήσουν. Στη βιβλιογραφία εντοπίζεται μία σειρά περιορισμών και χαρακτηριστικών της Διοίκησης που δύνανται να επηρεάσουν τα αποτελέσματα της έξυπνης εξειδίκευσης. Ενδεικτικά, τέτοια στοιχεία αποτελούν η προθυμία της Διοίκησης να υποστηρίξει διαδικασίες «από τα κάτω» ή η ικανότητά της να υποστηρίξει τη διαμόρφωση αναπτυξιακών στρατηγικών (Capello & Kroll, 2016). Στην περίπτωση της Πελοποννήσου, στο κείμενο της Στρατηγικής γίνεται άμεση αναφορά στην έλλειψη εμπιστοσύνης των τοπικών επιχειρήσεων σε αναπτυξιακές πρωτοβουλίες του Δημοσίου, αλλά και στην αποτυχία παρελθόντων έργων να υποστηρίξουν την καινοτομία στην περιοχή (ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ, 2014: 100-101).

Όσον αφορά τους τομείς προτεραιότητας των δύο Στρατηγικών, αυτοί εμφανίζουν σημαντική σύγκλιση. Αμφότερες οι Στρατηγικές καθορίζουν τρεις τομείς προτεραιότητας, εκ των οποίων οι δύο είναι κοινοί. Πιο συγκεκριμένα, τόσο η Περιφέρεια Πελοποννήσου όσο και αυτή της Δυτικής Ελλάδας αναγνωρίζουν ως τομείς προτεραιότητας αυτούς της αγροδιατροφής και του τουρισμού-πολιτισμού. Διαφοροποίηση μεταξύ των δύο Περιφερειών εντοπίζεται στον τρίτο τομέα προτεραιότητας, καθώς η Δυτική Ελλάδα επέλεξε έναν αρκετά πιο συγκε-

κριμένο κλάδο (υλικά και μικροηλεκτρονική), από τον τομέα της μεταποίησης που επελέγη στην Πελοπόννησο. Ακόμα, οι δύο Περιφέρειες συμπεριέλαβαν στις Στρατηγικές τους και οριζόντιους, υποστηρικτικούς τομείς. Οι τομείς των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών και της ενέργειας εντοπίζονται και στις δύο RIS3, ενώ η Περιφέρεια Πελοποννήσου συμπεριέλαβε και τις μεταφορές στους οριζόντιους τομείς προτεραιότητας.

Για την υλοποίηση των Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης, οι δύο Περιφέρειες προχώρησαν στην έκδοση ενός σημαντικού αριθμού σχετικών προσκλήσεων στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματά τους. Αναλυτικότερα, η Περιφέρεια Πελοποννήσου εξέδωσε δεκαπέντε προσκλήσεις, οι οποίες στόχευαν στη χρηματοδότηση των τομέων προτεραιότητας της RIS3, με συνολικό προϋπολογισμό κοντά στα 38.000.000€. Μάλιστα, στην περίπτωση της Πελοποννήσου, τρεις εκ των δεκαπέντε προσκλήσεων στόχευαν στην ενίσχυση των δεξιοτήτων των εργαζομένων στους τομείς προτεραιότητας. Ωστόσο, παρατηρείται ότι ένας μεγάλος αριθμός προσκλήσεων της Περιφέρειας είχαν ένα ευρύ αντικείμενο και παρότι θεωρητικά στόχευαν στην ενίσχυση προτεραιοτήτων της περιφερειακής RIS3, εντούτοις χρηματοδοτούσαν και επενδύσεις που δεν συνδέονταν άμεσα με την έρευνα και την καινοτομία, όπως η δημιουργία ιστοσελίδων και ηλεκτρονικών καταστημάτων.⁵

Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας εξέδωσε 13 προσκλήσεις με αντικείμενο σχετικό με την περιφερειακή RIS3, οι οποίες είχαν συνολικό προϋπολογισμό άνω των 65.500.000€. Οι προσκλήσεις της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας ήταν πιο στοχευμένες σε σύγκριση με τις προσκλήσεις της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Αναλυτικότερα, στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας μεταξύ 2016 και 2018 εκδόθηκαν τέσσερις προσκλήσεις, οι οποίες είχαν συνολικό προϋπολογισμό 11.755.527,6€ και ως αντικείμενο την ενίσχυση σχεδίων ΕΤΑΚ σε τομείς προτεραιότητας και οριζόντιους τομείς της περιφερειακής RIS3. Ακόμα, τρεις προσκλήσεις μεταξύ 2017 και 2018 στόχευαν στην «προώθηση διεθνικών ερευνητικών έργων για μικρομεσαίες επιχειρήσεις» με συνολικό προϋπολογισμό 2.800.000€, ενώ ακόμα δύο προσκλήσεις με συνολικό προϋπολογισμό 8.000.000€ επιδίωκαν την ενίσχυση της εξωστρέφειας των τοπικών επιχειρήσεων. Γενικότερο ήταν το αντικείμενο της πρόσκλησης «Επιχειρηματική Εκκίνηση, Ενίσχυση νέων και υπό σύσταση, πολύ Μικρών και μικρών Επιχειρήσεων της Δυτικής Ελλάδας» (ΑΔΑ: Ω2ΛΤ7Λ6-5ΛΘ), η οποία είχε προϋπολογισμό 25.000.000€ και έθετε στα κριτήρια αξιολόγησης των προτάσεων τη συνάφεια του κλάδου δραστηριότητας της επιχείρησης με τους τομείς της RIS3, αλλά χρηματοδοτούσε μία σειρά δαπανών που δεν σχετίζονται άμεσα με την έξυπνη εξειδίκευση (π.χ. διαφημιστικές καταχωρίσεις και ιστοσελίδες).

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι και στις δύο Περιφέρειες, κατά την περίοδο 2014-2020, οι συνολικοί προϋπολογισμοί των προσκλήσεων που σχετίζονταν με τους τομείς προτεραιότητας RIS3 και την Ε&Α ήταν κατά τι χαμηλότεροι από τους προϋπολογισμούς αντίστοιχων προσκλήσεων του ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου και Ιονίων Νήσων 2007-2013. Ωστόσο, η καίρια διαφο-

ρά μεταξύ των προσκλήσεων των δύο Προγραμματικών Περιόδων έγκειται στη στόχευσή τους. Κατά την περίοδο 2014-2020, οι δημοσιευμένες προσκλήσεις εστιάζουν στη χρηματοδότηση δράσεων Ε&Α σε συγκεκριμένους τομείς προτεραιότητας, ενώ κατά την προηγούμενη περίοδο μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης κατευθυνόταν για την κάλυψη δαπανών προμηθειών και υποδομών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ερευνητικών κέντρων. Επίσης, κατά την περίοδο 2014-2020, μεγαλύτερο μέρος των σχετικών πόρων κατευθύνθηκε προς την υλοποίηση δράσεων Ε&Α από τον ιδιωτικό τομέα αντί για την κάλυψη αναγκών δημόσιων φορέων.

Δεδομένης της επικέντρωσης των ευρωπαϊκών πόρων σε συγκεκριμένους τομείς προτεραιότητας και στην υλοποίηση δράσεων από τον ιδιωτικό τομέα, εκτιμάται ότι οι Στρατηγικές Έξυπνης Εξειδίκευσης συνέβαλαν σε έναν βαθμό στη βελτίωση των επιδόσεων των περιφερειακών συστημάτων έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας. Αν και αμφότερες οι Περιφέρειες καταγράφουν βελτίωση των επιδόσεων τους σε μεγάλο εύρος δεικτών, η ανάπτυξη των περιφερειακών συστημάτων Ε&Α δεν είναι ομοιόμορφη. Ενδεικτικά, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου εντοπίζεται σημαντικότερη αύξηση στο ποσοστό του ΑΕΠ που δαπανόταν από τις τοπικές επιχειρήσεις για δραστηριότητες Ε&Α, αλλά και στο ποσοστό των ΜμΕ που αναπτύσσουν καινοτομίες σε συνεργασία με τρίτους σε σύγκριση με τους αντίστοιχους δείκτες της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας. Αντίθετα, στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας είναι σημαντικότερη η αύξηση του ποσοστού των ΜμΕ που αναπτύσσουν καινοτομίες στο εσωτερικό τους. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί ότι με τα διαθέσιμα στοιχεία και στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης δεν μπορεί να εντοπιστεί με ακρίβεια ο βαθμός επίδρασης των Στρατηγικών σε αυτή την εξέλιξη και τη βελτίωση των σχετικών δεικτών.

6. Συμπεράσματα

Στην προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να καταστεί παγκοσμίως η πιο ανταγωνιστική οικονομία που να βασίζεται στη γνώση, όπως όριζε η Στρατηγική της Λισαβόνας, η πολιτική συνοχής της Ένωσης έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην υιοθέτηση στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης από τα κράτη μέλη, οι οποίες μάλιστα αποτέλεσαν μία από τις εκ των προτέρων αιρεσιμότητες για την προγραμματική περίοδο 2014-2020. Η Ελλάδα επέλεξε να αναπτύξει στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα ανάλυση στηρίχτηκε στη θεωρία των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας για να εξετάσει το πως εφαρμόστηκε η ενωσιακή αιρεσιμότητα από τις Περιφέρειες της Ελλάδας και να αναδείξει τις μεταξύ τους διαφορές. Η υπόθεση εργασίας, στην οποία βασίστηκε η ανάλυση, υποστήριζε ότι η ενωσιακή απαίτηση οδήγησε τις Περιφέρειες να δημιουργήσουν δίκτυα αλληλεπίδρασης των φορέων της επιχειρηματικότητας και της έρευνας, να διοχετεύσουν ενωσιακούς πόρους στην παραγωγή και ενσωμάτωση γνώσης σε συγκεκριμένους τομείς των τοπικών οικονομιών και κατ' επέκταση να ενισχύσουν την περιφερειακή καινοτομία. Για τον έλεγχο της υπόθεσης εργασί-

ας επελέγη η συγκριτική ανάλυση των Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης των Περιφερειών Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι η υπόθεση εργασίας επιβεβαιώνεται. Αμφότερες οι Περιφέρειες αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν σε πρώτη φάση δίκτυα αλληλεπίδρασης της επιχειρηματικής και ακαδημαϊκής-ερευνητικής κοινότητας, ώστε να εντοπιστούν οι τομείς προτεραιότητας των στρατηγικών τους μέσω της διαδικασίας επιχειρηματικής ανακάλυψης. Ωστόσο, η αρχική αυτή προσπάθεια δικτύωσης των φορέων της επιχειρηματικότητας και της έρευνας δεν έτυχε αντίστοιχης επιτυχίας και στις δύο Περιφέρειες.

Οι δύο Περιφέρειες διοχέτευσαν μέσω των ΠΕΠ σημαντικούς πόρους για την ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας. Αν και η χρηματοδότηση για δραστηριότητες Ε&Α κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 μοιάζει να ήταν κατά τι χαμηλότερη από τον αντίστοιχο προϋπολογισμό της προηγούμενης περιόδου, η σημαντικότερη αλλαγή που επήλθε στις προσκλήσεις των ΠΕΠ είναι η εστίασή τους στους τομείς προτεραιότητας που είχαν τεθεί στις RIS3. Επίσης, σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο περιόδων προκύπτει και ως προς τα ποσά που διατέθηκαν για την ενίσχυση της αλληλεπίδρασης του επιχειρηματικού και του ερευνητικού τομέα. Πιο συγκεκριμένα, τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα της περιόδου 2014-2020 διέθεσαν μεγαλύτερα ποσά για την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας από τον ιδιωτικό τομέα, σε αντίθεση με την πρακτική των προηγούμενων ετών να χρηματοδοτούνται κυρίως έργα υποδομών στα δημόσια ακαδημαϊκά και ερευνητικά κέντρα.

Επομένως, εκτιμάται ότι η ανάπτυξη περιφερειακών στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης ενίσχυσε τους δεσμούς μεταξύ των επιχειρήσεων και της ερευνητικής κοινότητας και συνέβαλε σε κάποιον βαθμό στην βελτίωση των επιδόσεων των δύο Περιφερειών σε δείκτες καινοτομίας. Όμως, με τα διαθέσιμα δεδομένα, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί ο βαθμός που οι περιφερειακές RIS3 συνέβαλαν στη βελτίωση αυτή, καθώς υπήρξε και η παράλληλη υποστήριξη δραστηριοτήτων Ε&Α από τομεακά προγράμματα στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης.

Κλείνοντας, αξίζει να αναφερθεί ότι η πραγματοποίηση περαιτέρω έρευνας και σε άλλες Περιφέρειες της χώρας καθώς και η χρήση οικονομετρικών αναλύσεων είναι βέβαιο ότι θα προσφέρει μία πιο ξεκάθαρη εικόνα της επίδρασης των περιφερειακών στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης στα συστήματα έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας των Περιφερειών. Επίσης, ενδιαφέρον θα παρουσίαζε και η συλλογή πρωτογενών δεδομένων σχετικά με τις απόψεις της Διοίκησης, καθώς και της επιχειρηματικής και ερευνητικής κοινότητας για την αποτελεσματικότητα των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης στην ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας, κατά περίπτωση. Τέλος, έμφαση θα μπορούσε να δοθεί από μελλοντικούς ερευνητές και στην απορρόφηση των διαθέσιμων πόρων και στις δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν για τα έργα που ολοκληρώθηκαν και σχετίζονται με την έξυπνη εξειδίκευση.

Σημειώσεις

* Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους αξιολογητές του άρθρου για τα χρήσιμα και εποικοδομητικά τους σχόλια, παρατηρήσεις, και προτάσεις.

1. Τα ποσοστά κατανομής της δαπάνης Ε&Α, σε βάθος χρόνου, το 2021 μεταβλήθηκαν ως εξής: τομέας επιχειρήσεων (47%), τομέας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης 30%, κρατικός τομέας (22%) και τομέας ιδιωτικών μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων (0,5%).

2. Στο Παράρτημα της Στρατηγικής γίνεται αναφορά σε 22 απαντήσεις.

3. Το ΑΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας ενσωματώθηκε στα Πανεπιστήμια Πατρών και Πελοποννήσου.

4. Στο πλαίσιο της επιχειρηματικής ανακάλυψης της Περιφέρειας Πελοποννήσου απεστάλησαν 1000 δομημένα ερωτηματολόγια με στόχο τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των παραγωγικών φορέων της Περιφέρειας.

5. Χαρακτηριστικές τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν οι παρακάτω προσκλήσεις:

- «Ενίσχυση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τον εκσυγχρονισμό τους μέσω της χρήσης Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) καθώς και συστημάτων αυτοματισμού» (ΑΔΑ: 9ΚΚΗ7Λ1-7ΣΔ), με προϋπολογισμό 3.750.000€.

- «Ενίσχυση του εκσυγχρονισμού επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην παροχή τουριστικών υπηρεσιών ή στην παραγωγή και διάθεση μεταποιητικών προϊόντων» (ΑΔΑ: 644946ΜΩΑ0-2ΧΠ), με προϋπολογισμό 2.500.000€.

- «Ενίσχυση της ίδρυσης/ εκσυγχρονισμού ΜΜΕ επιχειρήσεων στον τομέα του τουρισμού εντός της περιοχής παρέμβασης της ΟΧΕ Μάνης» (ΑΔΑ: ΡΤΝ67Λ1-Φ5Η), με συνολικό προϋπολογισμό 1.000.000€.

- «Ενίσχυση της ίδρυσης / εκσυγχρονισμού μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στους τομείς του τουρισμού, της αγροδιατροφής και της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή εντός της ΒΑΑ Καλαμάτας» (ΑΔΑ: ΩΑ2Ε7Λ1-4ΕΜ), με προϋπολογισμό 940.000€.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσσον

Capello, R., & Kroll, H. (2016). From theory to practice in smart specialization strategy: emerging limits and possible future trajectories. *European Planning Studies*, 24(8), 1393–1406. <https://doi.org/10.1080/09654313.2016.1156058>

Chrysomallidis, C., & Tsakanikas, A. (2017). Implementing smart specialization in Greece. A chance to boost knowledge economy?, *Regional Science Policy & Practice*, 9(3), 183–199.

Cooke, P. (2001). Regional innovation systems, clusters, and the knowledge economy. *Industrial and Corporate Change*, 10(4), 945–974. <https://doi.org/10.1093/icc/10.4.945>

- Cooke, P., Uranga, M. G., & Etxebarria, G. (1998). Regional Systems of Innovation: An Evolutionary Perspective. *Environment and Planning A*, 30(9), 1563–1584. <https://doi.org/10.1068/a301563>
- Doloreux, D. (2002). What we should know about regional systems of innovation. *Technology in Society*, 24(3), 243–263. [https://doi.org/10.1016/s0160-791x\(02\)00007-6](https://doi.org/10.1016/s0160-791x(02)00007-6)
- Foray, D. & Van Ark, B. (2007, October). *Smart specialisation in a truly integrated research area is the key to attracting more R&D to Europe* (Knowledge Economists Policy Brief No. 1). https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/policy_brief1.pdf.
- Foray, D., David, P. A. & Hall, Bronwyn H. H. (2009, June). *Smart Specialisation- The Concept* (Knowledge Economists Policy Brief No. 9). https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kfg_policy_brief_no9.pdf.
- Foray, D., David, P. A. & Hall, Bronwyn H. H. (2011, November). *From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation* (MTEI-Working Paper No. 2011-001). https://eml.berkeley.edu/~bhhall/papers/ForayDavidHall11_smart_specialisation_MTEI-WP-2011-001.pdf.
- Foray, D., Goddard, J., Beldarrain, X. G., Landabaso, M., McCann, P., Morgan, K., Nauwelaers, C. & Ortega-Argilés, R. (2012, May). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3)*. European Commission Smart Specialisation Platform. <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/wf/guide-on-research-and-innovation-strategies-for-smart-specialisation-ris3-guide->
- Izsak, K., & Radosevic, S. (2017). EU research and innovation policies as factors of convergence or divergence after the crisis, *Science and Public Policy*, 44(2), 274-283.
- Radosevic, S. (2017). Assessing EU Smart Specialization Policy in a Comparative Perspective, in: S. Radosevic, A. Curaj, R. Gheorghiu, L. Andreescu, I. Wade (eds.) *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization*, pp. 1-36. London: Elsevier.
- Radosevic, S., Curaj, A., Gheorghiu, R., Andreescu, L., & Wade, I. (eds.) (2017). *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization*. London: Elsevier.
- Reid, A., Komninos, N., Sanchez-P., J.-A. & Panayiotis Tsanakas (2012a). *RIS3 Regional Assessment: Peloponnese* (Report to the European Commission, Directorate General for Regional Policy, Unit I3- Greece & Cyprus). <https://>

www.eydpelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/RIS3-review-report-Peloponnese-final-edited-2012.pdf

Reid, A., Komninos, N., Sanchez-P., J.-A. & Panayiotis Tsanakas (2012β). *RIS3 Regional Assessment: Western Greece* (Report to the European Commission, Directorate General for Regional Policy, Unit I3- Greece & Cyprus).

Ελληνόγλωσσον

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (x.x.α). Ένταση Δαπανών Έρευνας & Ανάπτυξης- Δαπάνες Ε&Α ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023 από <https://metrics.ekt.gr/datatables/289>

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (x.x.β). Δαπάνες των επιχειρήσεων για καινοτομικές δραστηριότητες, ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ. Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023 από <https://metrics.ekt.gr/datatables/292>

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (x.x.γ). Καινοτόμες ΜμΕ που συνεργάζονται με άλλες, ως ποσοστό (%) των ΜμΕ. Ανακτήθηκε 13 Σεπτεμβρίου 2023 από <https://metrics.ekt.gr/datatables/296>

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. (2015). Βασικοί Δείκτες Έρευνας και Ανάπτυξης για δαπάνες και προσωπικό το 2013 στην Ελλάδα. <https://metrics.ekt.gr/publications/63>

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2023). Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν κατά Περιφέρεια και Νομό. Ανακτήθηκε 14 Σεπτεμβρίου από <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL48/->

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010). ΕΥΡΩΠΗ 2020: Στρατηγική για την έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (COM (2010) 2020 τελικό). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EL:PDF>.

Κανονισμός 1303/2013. ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 1303/2013 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Δεκεμβρίου 2013 περί καθορισμού κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1083/2006. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1301>

ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ (2014). Έξυπνη Εξειδίκευση Έρευνας, Τεχνολογίας και Καινοτομίας στις επιχειρήσεις και τον αγροτικό τομέα της Περιφέρειας

Πελοποννήσου, για την περίοδο 2014-2020. https://www.eydvelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/RIS3_%CE%A0%CE%95%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%9D%CE%9D%CE%97%CE%A3%CE%9F%CE%A3_%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%91%CE%99%CE%9F-%CE%A0%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%94-%CE%9F%CE%A4%CE%95%CE%9F.pdf

ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας- Πελοποννήσου- Ιονίων Νήσων (x.x.). Προσκλήσεις- Προκηρύξεις. Ανακτήθηκε 29 Σεπτεμβρίου 2023 από <http://www.dytikiellada-peloponnisos-onio.gr/el/Pages/Proclamations.aspx>

ΠΕΠ Πελοποννήσου (x.x.). Περιφερειακή Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS 3) Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου 2023 από <https://www.eydvelop.gr/2014-2020/e-p-peloponnisos-2014-2020/periferiakes-stratigikes/exyrni-exidikefsi-ris-3/>

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (2015). Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης για την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. https://dytikiellada.gr/wp-content/uploads/2016/01/RIS3_%CE%94%CE%95_2-2015.pdf

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (x.x.a.). Ημερίδα «Επιχειρηματική Ανακάλυψη» στον Κλάδο της Οινοποιίας με Θέμα την Διερεύνηση και Αξιοποίηση του Οικικού Δυναμικού της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος. <https://dytikiellada.gr/wp-content/uploads/2016/01/%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1%CF%82-%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%9F%CE%A3.pdf>

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (x.x.β.). Ημερίδα «Επιχειρηματικής Ανακάλυψης για την Εξειδίκευση Δράσεων που Αφορούν σε Καινοτόμες Εφαρμογές και Τεχνολογίες ΤΠΕ στον Τομέα του Τουρισμού-Πολιτισμού της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας (1η Φάση). <https://dytikiellada.gr/wp-content/uploads/2016/01/%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%99%CE%94%CE%91%CE%A3-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%A1%CE%99-%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A5-%CE%94%CE%95%CE%9A%CE%95%CE%9C%CE%92%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3-2015.pdf>

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (x.x.γ.). Συνάντηση Εργασίας «Επιχειρηματικής Ανακάλυψης» (1η Φάση) στους Τομείς της «Μικροηλεκτρονικής και Καινοτόμων Εφαρμογών» και των «Προηγμένων Υλικών». <https://dytikiellada.gr/wp-content/uploads/2016/01/%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%99%CE%94%CE%91%CE%A3-%CE%A6%CE%95%CE%92%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3-2015.pdf>

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (x.x.δ.). Συνάντηση Εργασίας «Επιχειρηματικής Ανακάλυψης» (2η Φάση) στους Τομείς της Μικροηλεκτρονικής της

Καινοτομίας και των «Προηγμένων Υλικών». <https://dytikiellada.gr/wp-content/uploads/2016/01/%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%99%CE%94%CE%91%CE%A3-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-%CE%91%CE%A0%CE%A1%CE%99%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%A3-2015-V2.pdf>

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (χ.κ.ε.). Αποτίμηση Συνάντησης Εργασίας «Επιχειρηματικής Ανακάλυψης» στον Τομέα των «Ενεργειακών Εφαρμογών». <https://dytikiellada.gr/wp-content/uploads/2016/04/%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%99%CE%94%CE%91%CE%A3-%CE%91%CE%A0%CE%A1%CE%99%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%A3-2016.pdf>

Περιφέρεια Πελοποννήσου (2014α). Πρόσκληση σε συνάντηση εργασίας για τη διαμόρφωση Περιφερειακής Στρατηγικής για την Έξυπνη Εξειδίκευση της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014 – 2020 (Α.Π. 716/2014). <https://www.eydpelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/RIS-3-PEL-OLIVE-OIL-Teliko-1.pdf>

Περιφέρεια Πελοποννήσου (2014β). Πρόσκληση σε συνάντηση εργασίας για τη διαμόρφωση Περιφερειακής Στρατηγικής για την Έξυπνη Εξειδίκευση της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014 – 2020 (Α.Π. 816/2014). https://www.eydpelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/RIS-3-21022014-TOYRISMOU_teliko.pdf

Περιφέρεια Πελοποννήσου (2014γ). Πρόσκληση σε συνάντηση εργασίας για τη διαμόρφωση Περιφερειακής Στρατηγικής για την Έξυπνη Εξειδίκευση της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014 – 2020 (Α.Π. 828/2014).

Περιφέρεια Πελοποννήσου (2014δ). Πρόσκληση σε συνάντηση εργασίας για τη διαμόρφωση Περιφερειακής Στρατηγικής για την Έξυπνη Εξειδίκευση της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014 – 2020. www.eydpelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/Oinos.zip

Περιφέρεια Πελοποννήσου (2014ε). Πρόσκληση σε συνάντηση εργασίας για τη διαμόρφωση Περιφερειακής Στρατηγικής για την Έξυπνη Εξειδίκευση της Περιφέρειας Πελοποννήσου για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014 – 2020 (Α.Π. 2883/2014). <https://www.eydpelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/RIS-3-17052014-LIVESTOCKPRODUCTS-teliko.pdf>

Περιφέρεια Πελοποννήσου (2018). ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΔΡΑΣΗΣ 1.β.2.1.α: «Ενίσχυση πρωτοβουλιών ΜΜΕ για ανάπτυξη Έρευνας και Καινοτομίας (Κουπόνια Καινοτομίας) στην Περιφέρεια Πελοποννήσου». <https://diavgeia.gov.gr/doc/7%CE%A4%CE%9D%CE%9D465%CE%A7%CE%998-0%CE%93%CE%94?inline=true>.